

Türk Lirasının Konvertibilitesi ve Sorunları

İlker PARASIZ
Prof. Dr.
Uludağ Üni. İ.İ.B. Fakültesi BURSA

Eğer bir para diğer paralarla serbestçe alınıp satılabiliyorsa o para konvertibl demektir. ABD, Kanada, İsviçre gibi ülkeler vatandaşlarına sınırlarının dışında ve yabancı paralarla ya da alınan her çeşit aktifi satın almak ve tutmak hakkını vermektedir. Bu rahatlık elinde yerli para bulunan herhangi bir kimsenin herhangi bir anda yabancı para talep etmesini ve almasını mümkün kılmaktadır. Bu gibi ülkelerin paraları tam konvertibl paralardır.

Ancak hükümetler ellerinde ulusal para bulunduranları bunları başka paralara dönüştürmesinde miktar, zaman ve amaç kısıtlamaları getirebilir. Hükümet için aslolan ekonominin beklenen sonuçları destekleyebileceği konusunda tatmin olmasıdır. Diğer bir deyişle yabancı döviz rezervleri ve bu rezervlerin büyüme oranı tüm beklenen sonuçları rahatlıkla karşılayabilmelidir.

Bu nedenle tam konvertibilite bir kural olmaktan çok bir istisnadır. Bir çok büyük endüstriyel ülke vatandaşlarına sınırlı bir konvertibilite tanımakta ve bunu detaylı düzenlemelere bağlamaktadır.

THE CONVERTIBILITY OF TURKISH LIRA AND ITS PROBLEMS

If a currency can be bought and sold at will in exchange for other currencies it is said to be convertible. The countries such as US, Canada, Switzerland have been the ones which have must consistently given to their residents the right to buy and hold assets of every kind situated outside their frontiers and denominated in foreign currencies. This amenity makes it possible for any holder of the domestic currency to demand and receive foreign currency at any time. Their currencies can there for be described as fully convertible.

Before any government can allow all holder of its national currency this liberty of conversion in any amount at any time for any purpose, it is necessary for that government to be satisfied that the economy can endure the consequences. In other words, the reserves of foreign exchange and the rate at which they grow must be sufficient to cover all such conversions with ease.

Fully convertibility is, however the exception rather than the rule. Many large industrial nations grant to their own residents only a limited form of convertibility subject to detailed regulations.

1.GİRİŞ

Ülkemizde para otoriteleri 9-11.8.1989 ve 25-27.1.1990 tarihlerinde Türk Parasının Kıymetini Koruma hakkında 32 Sayılı Kararın birçok maddesini daha da serbestleştirerek, ülkemiz dövizle ilgili işleri büyük bir şekilde liberalleştirdi. Ashında bu kararlar bir ulusal paranın IMF'in öngördüğü konular çerçevesinde konvertibl sayılması için yeterliydi. Ne var ki konvertibiliteye geçiş için getirilen liberalleşmelerden geri dönmeme yükümlülüğü olduğu için bu konuda IMF'ye müracaat edilmesi ve IMF'nin de olurunun alınması gerekmektedir. Bu nedenle Mart 1990 sonunda Türk Hükümeti T.L.'nin konvertibilitesi için IMF'ye başvuruda bulundu ve IMF bu başvuruyu 4.4.1990 tarihinde onayladı. Böylece ülkemiz dünyada parasını resmen konvertibl olarak ilan eden 67. ülke oldu.

Tarihi açıdan olaya baktığımızda Osmanlı İmparatorluğu döneminde o zamanki para sisteminin altın para sistemi olması nedeniyle döviz kurları içerdiği saf altın matrahına ve arz ve talep koşullarına göre serbest piyasada belirlenmekteydi. Ayrıca sermaye transferleri de serbestti. Bu nedenle 1. Dünya Savaşına kadar Osmanlı lirası konvertibildi.

Cumhuriyet'in kurulmasını izleyen ilk yıllarda Lozan Antlaşması'nın getirdiği kısıtlamalar nedeniyle hükümet dış ekonomik ilişkilere fazlaca müdahale edememiştir. Dolayısıyla 1924-1929 döneminde döviz piyasasının işleyişi serbest bırakılmıştır. Bu dönemde yurt dışına serbestçe altın ve döviz çıkarılabilmekte ve döviz piyasasında peşin (spot) ve vadeli (forward) işlemler de yapılabilmekteydi. Yani 20 Şubat 1930'da 1567 Sayılı Türk Parası'nın Kıymetini Koruma Kanunu'nun yürürlüğe girmesine kadar Türk Lirası konvertibl bir paraydı.

2.KONVERTİBİLİTENİN TANIMI

Bir ulusal paranın diğer ulusal paralara ve altına hiçbir kısıtlamaya bağlı kalmaksızın dönüştürülebilmesine konvertibilite denir. Ashında böyle bir konvertibilite tanımına ki tam konvertibilite diyebiliriz pek az ülkenin parası girer. Günümüzde ayrıca tam olmayan konvertibilite biçimleri de vardır.

Tam konvertibilite geniş anlamıyla konvertibiliteyi içerir. Tam konvertibilite döviz piyasalarında ister ülke sakinleri isterse yabancılar olsun, arzu ettiklerinde mal ve hizmet alım satımı ya da sermaye girişi ve çıkışları yapmak için serbestçe bir ülkenin parasını diğer ulusal paralara dönüştürebilmesine denir.

Kuşkusuz yukarıdaki tam konvertibilite tanımı çok geniş tutulmuştur ve kuramsal olarak geçerlidir. Oysa uygulamalarda para otoritelerinin bir ulusal paranın diğerine dönüştürülmesini şu ya

da bu şekilde kısıtlama getirdikleri görülür. Böylece ortaya tam olmayan ya da kısmi konvertibilite şekilleri çıkmaktadır. Tam olmayan konvertibilite şu üç durumda söz konusu olabilir.

2.1. Yalnız Yabancıların Ellerindeki Milli Paralara Konvertibilite Tanınması

Döviz işlemi yapan kişilerin uyruklarına göre de konvertibiliteye bazı kısıtlamalar getirilmektedir. Özellikle konvertibilite olanağı yabancılara tanınır ülke vatandaşlarına bu hak verilmeyebilir.

Konvertibiliteyle ilgili olarak bu şekilde yerli ve yabancı ayrımı konvertibiliteye geçişin ilk aşamalarında sık sık yapılmaktadır. Kuşkusuz yabancılara hem cari hem de sermaye işlemlerinde konvertibilite tanınmayabilir. Genelde konvertibilite yalnızca cari işlemlerle sınırlı tutulabilir. Daha açık bir şekilde ifade etmek gerekirse, böylece yabancılara ülkeye mal ve hizmet ihracatından sağlayacakları yerli para cinsinden fonları, uygun gördükleri yabancı döviz döndürme olanağı tanınmaktadır. Ancak, sonucun ülke lehine olarak başarılı olması için ülkemiz parasına diğer ülkelerce güven duyulması gerekir. Bilindiği gibi Türk Lirası'nın konvertibilitesine geçilmiştir. Böylece, örneğin Türkiye'ye kadife ihraç eden Fransa T.L. açısından bir alacak hakkına sahip olur. Eğer Fransa sahip olduğu bu T.L. fonlarını örneğin İspanya'dan yaptığı zeytin yağı ithalatının finansmanında kullanırsa, ülkemizde başlatılmış olan konvertibilite uygulaması amacına ulaşmış olacaktır. Bunda hiç kuşkusuz üçüncü ülkelerin T.L.'na güven duymaları gerekir. Eğer böyle bir güven ortamı sağlanamamışsa, Fransa ihracatının karşılığı T.L.'nın çok geçmeden bir diğer ülke parasına (örneğin marka) çevirir. Hal böyle olunca da T.L.'sına konvertibilite tanımının ülkelerarası ödemeler söz konusu olduğundan hiç bir anlamı olmayacaktır. Yine konvertibiliteyi örneğin ülkemizin alacağı tek yönlü bir kararla gerçekleştirilebilecek bir olgu olarak görmemek gerekir.

2.2. Yalnız Bazı Paralara Çevrilmenin Kabul Edilmesi

Örneğin aralarında anlaşma bulunan bir grup ülkenin yalnız bu ülke paraları için konvertibilite tanınmasıdır.

Kuşkusuz parasına konvertibilite tanıyan bir ülke dünya ticaretinde bir Merkez Bankası'yımsı gibi rol oynar ve yine bir merkez bankası gibi, yani yalnızca ödeme aracı üretmek suretiyle bir kar sağlarlar.

Günümüzde dünyada 160'tan fazla para vardır. Ancak uluslararası ekonomik ilişkilerin büyük bir çoğunluğunda 10 majör para kullanılmaktadır. Bu majör paralara ek olarak 20-25 para aktif olarak alışverişe konu olmaktadır. Minör paralar adı verilen bu paraların dünya ticaretinde kullanımı giderek artmaktadır.

Majör ve minör paralar arasındaki anahtar fark

bu paraların serbest ticarete kullanılabilirlik ve konvertibilite derecelerine bağlıdır. Majör paralar, normal olarak serbestçe bir diğer paraya dönüştürülebilirken, minör ya da ikincil paraların sınırlı ya da kısmi konvertibilitesi vardır.

Minör ya da ikincil para piyasalarının çoğunluğu döviz işlemlerinin yolundan izlenerek düzenlendiği ve para otoritelerince sıkı sıkıya yönetildiği gelişmekte olan ülkelerde bulunmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde döviz kuru düzenlemeleri ve konvertibilite çeşitli şekillerde olmakla birlikte bazı ortak özellikler de sergilenmektedir:

- Döviz satacak bankalar için döviz satımlarında göz önünde tutacakları günlük gösterge Merkez Bankalarının sağlanmaktadır.

- Para otoriteleri, döviz kurunda periyodik ayarlamalar içeren bir esnek döviz kuru politikası izlerler.

- Para otoriteleri dividantların ve royaltilerin finansal akımlarını, sermayenin yurt dışına çıkışını ve yabancı ödünçlerin geri ödemelerini düzenleyebilir.

- Yerli ve yabancı finansal piyasalar arasındaki akımlara getirilen sınırlamalar nedeniyle döviz piyasalarında vadeli piyasalar ya hiç yoktur ya da em-briyon halindedir.

- Merkez Bankaları çoğu zaman firmaların mal ticaretinde forward (vadeli) piyasalara girişini kısıtlayabilir ve firmalardan vadeli mukaveleleri destekleyen ek döküman isteyebilir.

- Bazı ülkeler kendi vatandaşlarının vadeli işlem yapmalarına izin vermekte, yabancıların vadeli piyasaya girişlerini yasaklamaktadır. Böyle durumlarda off-shore ya da paralel vadeli döviz piyasası gelişmektedir.

3.IMF VE KONVERTİBİLİTE

Brettan Woods kararları çerçevesinde IMF 1945 yılında 2. Dünya Savaşı'nın galipleri tarafından kuruldu. IMF'nin gözetimi altında, ayarlanabilir sabit kur sistemi adı altında kur döviz rejimi oluşturuldu. IMF sistemi beş temel başlık altında özetlenebilir.

- Bunlar;
- Paraların konvertibilitesinin sağlanması
- Belli bir döviz kurunun saptanması ve savunulması.
- Döviz kurlarının gözden geçirilmesi.
- Döviz kurlarının teklifi
- Cari ödemelerde kısıtlamaların kaldırılması.

Bu sistem 1970'li yılların başında çökmüştür. 1976'da ise IMF statüsü değiştirildi ve sabit ayarlanabilir döviz sisteminden esnek kur sistemiyle birlikte IMF'nin devam etmesine karar verildi.

1945'li yıllarda kurulan IMF'nin statüsünün VIII. maddesi açık bir şekilde IMF'ye üye ülkelerin bir diğer ülkenin kendi parasıyla elinde tuttuğu varlıkları geri satın almaya zorunlu olacağını belirtmektedir. Ayrıca alıcı ülkenin ödemeyi gerek talep